

54. You Gotta Keep The Devil Way Down In The Hole

The Wire als spiegel voor alle knelpunten in de strafrechtspleging

MR. DR. P.P.J. VAN DER MEIJ

‘Politie start met onderzoek met misstanden binnen Landelijke Eenheid’: na overleg met de vakbonden zal de politietop een onafhankelijk onderzoek starten naar een cultuur van wantrouwen die is ontstaan binnen de politieorganisatie waarbij het leiderschap over de eenheid, de onderlinge omgangsvormen daarbinnen en ook de veiligheid voor informanten waarmee de politie samenwerkt, serieuze knelpunten vormen en de organisatie bedreigen.¹ ‘Woede bij politie om opheffen “misdaadteam”’: vanwege de constante personeelstekorten wordt eind december van dit jaar een onderdeel van de Amsterdamse recherche dat zich bezighoudt met de aanpak van georganiseerde criminaliteit en ondermijning, en waar op dit moment nog dertig mensen werken, opgeheven.² Zomaar twee voorbeelden van recente berichten, maar wel twee van velen, die mij nog altijd en steeds weer doen terugdenken aan *The Wire*, een politiemisdaadserie van HBO over de stad Baltimore (VS). *The Wire* werd uitgezonden in de periode van 2002 tot 2008 en de serie bestrijkt in totaal vijf seizoenen van elk twaalf afleveringen. Het betreft een serie met veel en doorlopende verhaallijnen die ieder op zich steeds uiterst relevante strafrechtelijke onderwerpen en dilemma’s aansnijden. Per seizoen wordt daarnaast steeds een ander thema centraal gesteld dat de strafrechtspleging en aanverwante beleidsterreinen rechtstreeks raakt.

1. Inleiding

In het eerste seizoen gaat het om de bestrijding van de enorm overlastgevende drugscriminaliteit, om de aanpak van de criminele organisatie die leidinggeeft aan een bende straatdealers uit Baltimores armste wijken, en om de grenzen waartegen het opsporingsapparaat aanloopt. In dat eerste seizoen worden de vele belangrijke en steeds terugkerende personages van de serie geïntroduceerd. Dit vormt direct de grootste uitdaging van de kijker die door anderen is gewezen op zo mogelijk de beste televisieserie ooit: er zijn veel bijzondere maar in eerste instantie lastig van elkaar te onderscheiden personages, met name voor wat betreft de straatdealers. Ook het politieteam dat de drugscriminaliteit probeert aan te pakken is veelkoppig en kent vele hiërarchische lijnen en verhoudingen. Voor de kijker is het interessant de uiteenlopende achtergronden en context toch tot zich te nemen, omwille van het begrip voor de diverse afslagen die de personages nemen.

2. ‘Fighting the war on drugs... one brutality case at a time’

Het eerste seizoen is ook de naamgever van de serie: tegen de nauwelijks te bestrijden criminaliteit wordt een nieuw middel ingezet, namelijk een telefoontap. We kunnen het ons in Nederland nauwelijks voorstellen als internationaal koploper van het af luisteren van telefoongesprekken, maar blijkbaar is die praktijk in de VS in het kader van de opsporing van strafbare feiten pas later op gang gekomen en wordt strenger getoetst door de rechter die een machtiging heeft af te geven. Saillant detail is dat in het eerste seizoen de tap ziet op een openbare telefoon midden tussen de huizenblokken in de armoedigste buurt van Baltimore, van waaruit de bestellingen voor af te leveren harddrugs worden doorgegeven aan de *runners*. Dit komt neer op een zogenoemde NN-tap, zoals wij die in Nederland al kennen sinds de jaren tachtig. Terwijl in Nederland destijds na wat gesputter al snel over principiële bezwaren is heengestapt, wordt aan de opsporingsambtenaren van *The Wire* de tijdrovende en welhaast onmogelijke opdracht gegeven te observeren wie dan op welk moment gebruikmaakt van die openbare telefoon, zodat wel degelijk kenbaar is wie wordt afgeluisterd tijdens die gesprekken over het afleveren van drugs. Intensief, maar weinig af te dingen op die onderzoeksresultaten, lijkt me.

1 Zie <https://www.nu.nl/binnenland/6012092/politie-start-met-onderzoek-naar-misstanden-binnen-landelijke-eeheid.html>, laatstelijk bezocht op 20 november 2019.

2 Zie <https://www.ad.nl/binnenland/woede-bij-politie-om-opheffen-misdaadteam~ac7d83a1/>, laatstelijk bezocht op 21 november 2019.

Het politieteam onder leiding van inspecteur Cedric Daniels verkrijgt de machtigingen tot tappen overigens door een wel heel innige relatie van de overspelige hoofdpersoon van de serie, rechercheur Jimmy 'What the fuck did I do?' McNulty, met officier van justitie Rhonda Pearlman die uiteindelijk ten behoeve van het kleine clubje rechercheurs en hun onderzoek de rechter die de machtiging moet afgeven, overtuigt. Het feit dat diezelfde officier van justitie Pearlman later een serieuze relatie aanknoopt met inspecteur Daniels vond ik destijds een wat ongeloofwaardig soap-element in een uiterst serieus te nemen serie, maar sinds het rapport van de Commissie Fokkens³ en de niet aflatende stroom aan kritiek op de cultuur bij sommige onderdelen van het Openbaar Ministerie in de categorie machtsmisbruik en intimidatie, is die opvatting enigszins achterhaald.

Reden om een toevlucht te zoeken tot meer ingrijpende en niet zonder meer gelegitimeerde opsporingsmethoden is de strijd tegen de criminaliteit die verloren lijkt te gaan door beïnvloeding, intimidatie en liquidatie van getuigen, als gevolg waarvan concrete zaken tegen opgepakte drugsdealers worden 'dismissed'. Door het feit dat de betrokken drugsdealers slordiger en gewelddadiger worden, opsporingsambtenaren ernstig gevaar lopen als ze dichterbij komen en de kopstukken van de criminele organisatie in het nauw dreigen te raken door het 'follow the money principe' van het onderzoeksteam, escaleert de strijd tegen de georganiseerde criminaliteit en de reactie daarop ook weer. Als rechercheur Kreggs verzucht 'Fighting the war on drugs... one brutality case at a time', wordt ze gecorrigeerd door haar collega's Carver en Herc dat ze niet kan spreken van een *war*: 'Girl, you can't even think of calling this shit a war. -Why not? Wars end.'

3. 'We used to make shit in this country, build shit. Now we just put our hand in the next guy's pocket.'

Het tweede seizoen van *The Wire* heeft als overkoepelend thema de vraag wat werkloosheid en armoede doen met een deel van de bevolking dat daar het meest kwetsbaar voor is. Beide zijn zoals wij allen weten een van de bepalende factoren voor de verklaring van het ontstaan dan wel het toenemen van criminaliteit, en daar getuigt deze serie ook van. Vanwege het botsen van uitgekookte rechercheurs als McNulty met zijn direct leidinggevenden, en het uiteindelijk niet willen buigen voor politieke en pragmatische keuzes binnen de organisatie, wordt eerst McNulty en later het team van Daniels overgeplaatst om onderzoek te doen in het havengebied van Baltimore. De degradatie naar de havenpolitie staat geenszins in de weg aan de strijd van McNulty tegen de geharde criminaliteit. Al snel stuit hij op een omvangrijker criminaliteitsprobleem in de haven (mensenhandel, grootschalige invoer van harddrugs) naar aanleiding van de vondst van een dode en seksueel

geëxploiteerde immigrante met een onbekende identiteit. Bewonderenswaardig is de poging van McNulty om zijn oud-collega's van de recherche te zieken door aan de hand van windrichting en stromingen van de rivier te betuigen dat het lichaam op een andere plek in het water terecht is gekomen en derhalve niet onder de jurisdictie van de havenpolitie valt. Dit terwijl de afdeling Moordzaken juist blij is deze overleden vrouw te kunnen afschuiven naar een ander district, zodat het lichaam uit de criminaliteitsstatistieken blijft van onopgeloste moorden in de stad Baltimore. De reden waarom het team rond McNulty uiteindelijk wordt opgetuigd in de haven is mede gelegen in de strijd van grote politiebaas Valchek die het op persoonlijke gronden aan de stok heeft met Nick Sobotka, een werkgever in een van de bijna failliete havenbedrijven en voorzitter van de zeltogende vakbondsvereniging van havenarbeiders. Sobotka zit in de hoek waar de klappen vallen, maar hij heeft commissaris Valchek zodanig voor het hoofd gestoten dat die zijn totale ondergang verlangt. De vraag dringt zich op naar de inzet van de onderzoekscapaciteit van de politie en de prioritering in de handhaving. Het politieonderzoek van McNulty en het team legt evenwel genoeg andere zaken bloot die te maken hebben met corruptie, georganiseerde criminaliteit en tot dan toe onbekend gebleven zware criminelen die zichzelf volledig afschermen. Ondanks dat het ze verboden is, zet het team het onderzoek naar de criminele organisatie van Avon Barksdale en Stringer Bell uit het eerste seizoen onverdroten maar onder de radar voort. De mobiele telefoon doet zijn intrede (het team volgt het spoor van aankopen van mobiele telefoons om te achterhalen hoe de criminele organisatie zich verder ontwikkelt) en het team krijgt langzaam de bevestiging dat de verschillende onderzoeken – uiteraard – allemaal met elkaar samenhangen. Het beeld van (de ontwikkeling) van de criminaliteit is schrijnend herkenbaar en Sobotka wordt daar onvermijdelijk in mee getrokken als zichzelf waarmakende voorspelling. Hij trekt aan het kortste eind. Sobotka zegt het nog het meest treffend: vroeger ging het om werk, om wat we maakten, om te kunnen bestaan – nu gaat het erom zoveel mogelijk geld te verdienen door een ander te pakken.

4. 'What makes you think they'll promote the wrong man? -We do it all the time.'

Het derde seizoen is wellicht het meest intrigerende seizoen en dan met name vanwege Hamsterdam. Het centrale thema van het seizoen is de invloed van de politiek en van strafrechtelijk beleid op het criminaliteitsbeeld in Baltimore. De casus Hamsterdam sluit rechtstreeks aan op de discussie die wij tegenwoordig weer (of nog altijd) voeren met betrekking tot de legalisering van drugs. Wat zou gebeuren als we zouden erkennen dat de overlast, onveiligheid en criminaliteit in bepaalde achterstandswijken samenhangt met het feit dat het dealen van drugs niet uit het straatbeeld zal verdwijnen zolang er verslaafden zijn die afhankelijk zijn van de drugs maar hun verslaving niet kunnen bekostigen? Wat als in elk geval de overlast wordt verholpen door als het ware

³ Zie het *Rapport van de Onderzoekscommissie Openbaar Ministerie*, Den Haag: April 2019.

een gedoogzone aan te leggen waarin gedeald mag worden in die zin dat de politie niet zal ingrijpen? Het plan van commissaris Colvin lijkt even simpel als briljant. De politie is naar zijn mijn mening te veel bezig met het aanpakken van drugsoverlast en het oppakken van runners, waardoor de aanwezigheid van de agenten in de wijk nauwelijks tot veiligheid leidt en de echte criminaliteit niet wordt bestreden. Hamsterdam, zoals de gedoogzone wordt genoemd onder verwijzing naar onze eigen hoofdstad, intrigeert omdat de gedoogzone tot de verbeelding spreekt, daarbuiten – maar ook daarbinnen. De mensen in de achterstandswijken winnen aan levenskwaliteit omdat de drugshandel van de straathoeken verdwijnt en in Hamsterdam komt een economie op gang die het toelaat dat ook de op verslaafden gerichte gezondheidszorg in preventieve zin wordt opgepakt en dat jongeren die dreigen af te glijden naar een crimineel leven kunnen worden opgevangen. Het geweld loopt terug en als er dan alsnog een ernstig incident voorvalt, heeft Colvin wisselgeld: geef me de dader, of ik geef Hamsterdam op. De utopie lijkt geen lang leven beschoren, met name niet omdat de meerderen van Colvin zich niet kunnen verenigen met het experiment. Om tal van redenen niet, maar misschien nog het meest omdat het experiment zo succesvol lijkt. Ook de beoogde nieuwe burgemeester en ambitieuze politicus Carcetti wordt geïntroduceerd: bevlogen, idealistisch en jong. Het is bijna geen verrassing hoe diens verkiezingsstrijd uiteindelijk leidt tot concessies op belangrijke onderwerpen en het in de steek laten van mensen die aanvankelijk in hem geloofden. Een commissaris als Colvin spreekt tot de verbeelding van de kijker, het is de persoon waarin je wilt geloven, waarbij het besef al snel groeit dat dat soort mensen in een wereld van vriendjespolitiek op een bepaald moment aan hun plafond geraken.

De hevige strijd tegen de georganiseerde criminaliteit gaat onverminderd door en krijgt een nieuw aspect omdat een van de leiders van de criminele organisatie, Stringer Bell, de criminele winsten probeert te investeren in de bovenwereld. Ironisch genoeg lijkt ook voor Bell een plafond te gelden. Zoals zijn compagnon Avon Barksdale al zegt: ‘You know the difference between me and you? I bleed red and you bleed green. I look at you these days, String, you know what I see? I see a man without a country. Not hard enough for this right here and maybe, just maybe, not smart enough for them out there.’ Het leidt tot Shakesperiaanse taferelen tussen de heren en de meest gedenkwaardige dialogen van de serie. Misschien is het geen toeval dat een onderwerp als investeringen in onroerend goed en legale bedrijven en de ondermijnende werking daarvan als onderwerp wordt geïntroduceerd op het moment dat justitieel beleid centraal wordt gesteld en een keuze dient te worden gemaakt tussen een preventieve of een repressie aanpak. Dit soort beleidsmatige uitdagingen kennen we ook in ons Nederlands crimineel beleid. Waar een experiment als Hamsterdam iets hoopgeevends biedt, woekert de echte drugsoorlog in al zijn hevigheid door. Een van de leden van de Barksdale groep drukt het treffend maar ronduit deprimerend uit als hij de strijd tussen de diverse organisaties duidt: ‘Don't matter who did what to who at this point. Fact is, we went to war,

and now there ain't no going back. I mean, it's what war is, you know? Once you in it, you in it. If it's a lie, then we fight on that lie. But we gotta fight.’ Deze straatwijsheid lijkt maar al te zeer van toepassing op de geweldspiraal met afrekeningen in het criminele milieu en de vergismoordden op de onschuldigen die ook wij tegenwoordig kennen.

5. ‘It won't matter. None of it. Cause they're not learning for our world; they're learning for theirs.’

Seizoenen vier en vijf van *The Wire* geven de strafrechtpleging nog twee nieuwe dimensies. Zo is er in het vierde seizoen veel aandacht voor het schoolsysteem en de weinig hoopvolle toekomst voor de schoolgaande jongeren. De afleveringen werpen steeds nadrukkelijk de vraag op wat je als overheid kunt verwachten van de criminaliteitsbestrijding als je die niet tegengaat door goed voor de jeugd te zorgen, door de jongeren te motiveren en te leren dat het anders kan. Ook hier is Colvins visie op het schoolsysteem even mistroostig als realistisch: ‘They know exactly what it is they're training for and what it is everyone expects them to be. It's not about you or us or the test or the system. It's what they expect of themselves. Every single one of them know they're headed back to the corners. Their brothers and sisters, shit, their parents. They came through these same classrooms. We pretended to teach them, they pretended to learn and where'd they end up? Same damn corners. They're not fools, these kids. They don't know our world but they know their own. They see right through us.’ Het is pas sinds kort dat in Nederland onder de beleidsmakers weer meer aandacht lijkt te komen voor een meer structurele zorg voor de jeugd, in het besef dat een repressieve aanpak geen soelaas biedt. Door de toename van wel erg jonge betrokkenen bij het uitvoeren van liquidaties en andere ernstige vormen van criminaliteit krabt men zich achter de oren of toch niet meer had moeten worden geïnvesteerd in de jongeren die nu tussen wal en schip zijn gevallen maar wellicht met een beetje structurele en serieuze aandacht op de kade hadden kunnen blijven staan. We kunnen alleen maar wrange hoop koesteren dat het dit keer menens is, en dat het voornemen tot investeren blijvend is, maar het verleden heeft al uitgewezen dat een verandering van politieke agenda die investeringen net zo gemakkelijk weer kan terugdraaien. Met als uiteindelijk gevolg te veel teleurgestelde jonge mensen die weer vatbaar zijn voor een criminele levenswandel, in elk geval tijdelijk totdat ze oud genoeg zijn om te beseffen dat andere waardevolle ontwikkelingen in het verschiep liggen. De maatschappelijke kosten in het kader van de overlast- en criminaliteitsbestrijding zijn dan al lang gemaakt.

Seizoen vijf laat duidelijk zien wat de invloed van de media is op de criminaliteitsbeleving en hoezeer de politiek gevoelig is voor de aandacht die wordt gegeven in de media op vraagstukken rondom veiligheid en bestrijding van criminaliteit. Als de bestrijding van de criminele organisatie van Barksdale en andere groeperingen onverminderd voortgaat en tot een climax komt, probeert McNulty op zijn

eigen inventieve wijze meer fondsen vrij te maken voor de politieorganisatie en de bezettingsgraad bij de afdeling Moordzaken door te insinueren dat de dode lichamen van verslaafden feitelijk slachtoffer zijn van een niet bestaande seriemoordenaar. Het lijkt vergezocht, maar de media slikken de suggestie als zoete koek. McNulty's partner, drinker en ja toch ook wel vriend Bunk Moreland stelt het simpel: 'The bigger the lie, the more they believe.' Het is van toepassing op het rad dat een verdachte van moord in de verhoorkamer voor ogen wordt gedraaid, op de criminaliteitscijfers en -statistieken als zodanig, en op wat in de media verschijnt over de criminaliteit. De actie van McNulty met zijn niet bestaande seriemoordenaar leidt er uiteindelijk toe dat meer geld beschikbaar wordt gesteld door burgemeester Carcetti voor de politieorganisatie, wat ten koste gaat van het budget voor het schoolsysteem. 'Bad news gentlemen, as we're actually gonna have to catch this motherfucker. Good news is that our Mayor finally needs a police department more than he needs a school system.'

6. 'Let's go home'

Er is te veel te schrijven over *The Wire*, over de ultieme balans in overkoepelende thema's en daar vloeiend doorheen gevlochten verhaallijnen, over de perfecte dialogen en de meest uiteenlopende fascinerende personages, over de

vlijmscherpe maatschappijkritiek en het realisme van de onderwerpen die worden aangesneden. Er zijn wel tachtig scenes die ik zou kunnen bespreken die rechtstreeks, concreet of abstract, van toepassing zijn op onze strafrechtspleging of als metafoor kunnen dienen voor de problemen waarvoor we ook in Nederland zijn – en steeds weer opnieuw worden – gesteld. En dan heb ik nog niet eens geschreven over Omar, Bubbles, Prop Joe, Lester Freamon en ga zo maar door. *The Wire* is verplichte kost voor eenieder die zich voorneemt iets te willen begrijpen van de strafrechtspleging waar hij of zij zelf deel van uitmaakt. Voor zover ik heb kunnen achterhalen is *The Wire* de enige televisieserie die heeft geleid tot een heuse collegereeks, een symposium en een omvangrijke wetenschappelijke publicatie.⁴ Dat zegt meer dan genoeg. In de eerste drie afleveringen is het even hard werken, maar daarna kom je allengs tot het oordeel: ik ben de beste televisieserie ooit aan het kijken. En daarna? 'Let's go home' zou McNulty zeggen als hij afzwaait.

Over de auteur

Mr. dr. P.P.J. van der Meij

is strafrechtadvocaat bij Cleerdin & Hamer Advocaten te Amsterdam, research fellow bij het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden en redactielid van *Strafblad*.

⁴ Zie www.amsterdamonthewire.nl en www.destadalsorganisatie.nl en het boek R. van Es, J. van Rossum e.a., *De stad als organisatie. Lessen uit The Wire*, Management Impact 2016.